

О.Ю. Амосов,
д.е.н., проф., перший заступник директора ХарРІ НАДУ

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АНТИКРИЗОВОГО ФІНАНСОВОГО УПРАВЛІННЯ: ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

Розглянуто державно-управлінські механізми запобігання виникненню ризиків банкрутства в діяльності суб'єктів господарювання. Запропоновано підходи щодо вдосконалення процедури санації державних підприємств та надано пропозиції стосовно вдосконалення державної політики промислового розвитку.

Ключові слова: банкрутство, санація, антикризове управління, механізм державного управління, підприємство-боржник, платоспроможність.

Від якості та взаємоузгодженості окремих ланок державного фінансового механізму, безпосередньо залежать результати антикризового фінансового управління підприємствами України. З метою поліпшення існуючого економіко-правового забезпечення антикризового фінансового управління в Україні необхідно дослідити його основні елементи, доповнити їх складовими державного управління та знайти шляхи адаптації регуляторних впливів до зовнішнього середовища.

Можливість застосування прогресивних методів та способів антикризового фінансового управління, використання окремих фінансових важелів залежить, насамперед, від держави, зокрема від якості законодавчих і нормативних актів, що регулюють відповідні фінансові відносини.

Проблемам антикризового менеджменту та теоретичним засадам формування державної політики корпоративного управління присвячено праці провідних науковців Р. Баззела, Р. Брауна, В. Божкова, В. Вітлинського, С. Ілляшенко, Г. Клейнера, Д. Месена, Д. Рубінфельда та багатьох інших дослідників.

Невирішеним теоретичним завданням загальної проблеми управління державною власністю залишається питання організаційної та правової регламентації процедури санації державних підприємств.

Розглянути державно-управлінські механізми запобігання виникненню ризиків банкрутства в діяльності суб'єктів господарювання.

Надзвичайно важливе місце у фінансовому механізмі антикризового управління підприємством займає нормативно-правове забезпечення. Основою цього забезпечення є законодавство про банкрутство, податкове законодавство, нормативні акти, що регулюють фінансові відносини між підприємством і банківською системою, стандарти бухгалтерського обліку і звітності та ін.

Пріоритетним у системі правового забезпечення антикризового фінансового управління є законодавство про фінансову неспроможність і банкрутство підприємств. Закон про банкрутство є складовим елементом економічної інфраструктури в країні, без якого неможливе функціонування ринкової економіки як такої. В умовах адміністративно-командної системи інституція банкрутства втратила своє значення у зв'язку з посиленням планових антикризових засад, наприклад у разі збиткової діяльності неплатоспроможні підприємства отримували державні субсидії. Однак ті часи, коли можна було фактично бути постійним банкрутом, закінчилися. Варто підкреслити, що законодавство про банкрутство не лише стимулює підприємства до ефективного використання активів та захищає інтереси кредиторів, а й має містити механізми, спрямовані на фінансове оздоровлення боржника.

Після здобуття незалежності основи інституту банкрутства в Україні та перспективи його подальшого розвитку були закладені для всіх суб'єктів підприємницької діяльності, крім сільськогосподарських, чинним з 1992 р. та до 1 січня 2000 р. Законом “Про банкрутство” (для сільськогосподарських підприємств – з 1 січня 1993 р.) [1], а після набув чинності Закон України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” [2].

Законом України “Про банкрутство” від 1992 р. була передбачена можливість фінансового оздоровлення у процесі провадження справи про банкрутство. Однак за своїм економічним змістом санація ідентифікувалася

лише з інститутом переведення боргу боржника, тобто фінансове оздоровлення можна було провести лише шляхом реалізації плану реорганізації: борг боржника переводився на третю особу, яка замість погашення боргу могла набути прав власності на майно боржника. В окремих випадках санація використовувалася як інструмент приватизації державних підприємств. Разом з тим механізм переведення боргу був надто складним і не набув значного поширення в практиці вирішення проблеми боргу українських підприємств.

У процесі еволюції фінансових відносин, які регулюють стосунки між кредиторами і боржником, у низці країн було реформовано відповідне законодавство в напрямку створення сприятливих можливостей для санації боржників.

Нові прогресивні підходи до банкрутства та санації боржників знайшли своє відображення в Законі України “Про відновлення платоспроможності боржника або оголошення його банкрутом”. Цим законом внесено значні зміни у фінансовий механізм санації вітчизняних підприємств у процесі провадження справи про банкрутство.

Головні нововведення в частині фінансового оздоровлення боржника пов’язані із запровадженням інституту арбітражного керуючого, можливістю реалізації плану санації (у судовому та досудовому порядку) та укладання мирової угоди у процесі провадження справи про банкрутство (рис. 1).

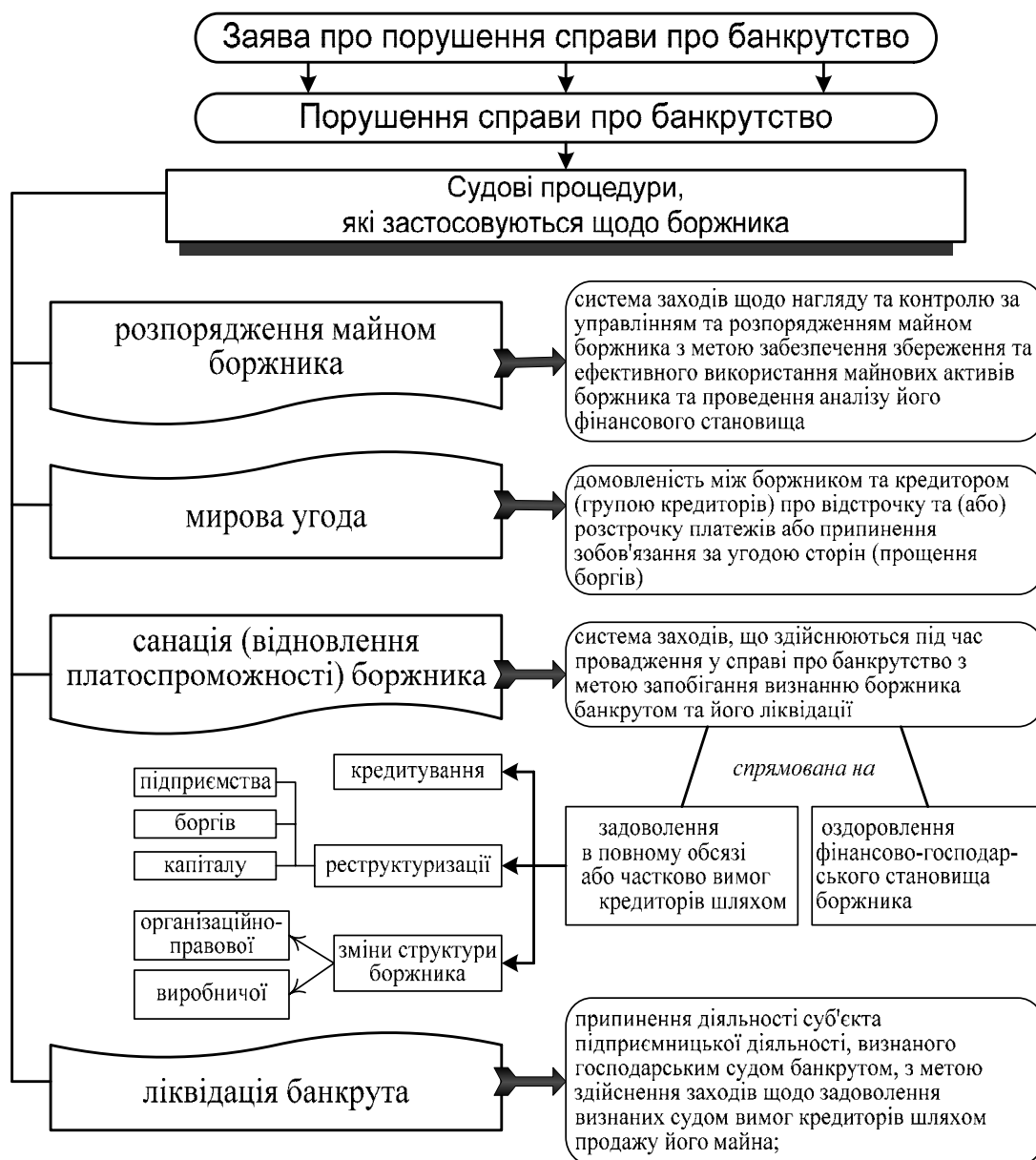

Рисунок. Альтернативні варіанти розвитку справи про банкрутство

Критичний аналіз механізму санації та банкрутства, який запроваджено, показує, що, попри низку позитивних нововведень, багато елементів цього механізму залишаються нерегульованими, а інші потребують суттєвого вдосконалення.

Порушення справи про банкрутство здійснюється за наявності формальних ознак фінансової неспроможності боржника. Вітчизняне законодавство виділяє дві такі ознаки:

1. Неплатоспроможність. Боржник вважається неплатоспроможним, якщо він неспроможний виконати свої платіжні зобов'язання, строк оплати яких настав. Зовнішньою ознакою неплатоспроможності боржника є припинення ним будь-яких платежів.

2. Загроза неплатоспроможності. Боржник перебуває під загрозою неплатоспроможності, якщо він передбачає свою неспроможність виконати платіжні зобов'язання при настанні строку їх погашення. З формального боку, загроза неплатоспроможності виявляється на основі оперативного фінансового плану (плану ліквідності) боржника.

У законодавствах про банкрутство переважної більшості країн виділяється ще одна, третя, ознака фінансової неспроможності, яка може бути підставою для порушення справи про банкрутство боржника, — це перевищення зобов'язань підприємства над його активами. Неплатоспроможність таких суб'єктів господарювання проявляється з настанням строків виконання зобов'язань. Ця важлива обставина не врахована під час розроблення нового законодавства про банкрутство.

У випадку неплатоспроможності боржника проявляється зовнішня ознака фінансової неспроможності (фактична неплатоспроможність). За наявності загрози неплатоспроможності та перевищення зобов'язань над активами ідеться про припущення (прогноз) неплатоспроможності. Із положень законодавства про банкрутство випливає, що кредитор може звернутися із заявою про порушення справи лише в разі неплатоспроможності боржника. Загрозу неплатоспроможності може виявити лише сам боржник, отже, ця ознака є підставою для ініціювання справи про банкрутство самим боржником.

Суттєвим нововведенням у механізмі санації та банкрутства підприємств є запровадження інституту арбітражного керуючого. Загалом арбітражний останній може виконувати функції розпорядника майна, керуючого санацією чи ліквідатора. Перший призначається на період від порушення провадження у справі до моменту прийнятій рішення про санацію чи ліквідацію, другий виконує свої функції в разі прийняття рішення про санацію боржника, а

ліквідатор фактично керує підприємством під час проведення ліквідаційних процедур.

Таким чином, поряд із боржником та потенційним санатором, з ініціативою про проведення фінансового оздоровлення підприємства може виступати розпорядник майна. З дня винесення ухвали про санацію, управління боржником переходить до керуючого санацією, на якого покладаються функції антикризового менеджера.

Істотним упущенням чинного законодавства є те, що в ньому не виділено чітких критеріїв прийняття рішення кредиторами та господарським судом про санацію боржника. Вважають, що основними передумовами прийняття рішення про проведення санації боржника після порушення справи про банкрутство мають бути такі:

1) санаційна спроможність боржника, тобто наявність у підприємства, що перебуває у фінансовій кризі, фінансових, організаційно-технічних та правових можливостей, які визначають його здатність до успішного проведення фінансового оздоровлення;

2) наявність реального плану санації; наявність реальних можливостей виконання плану, відновлення платоспроможності підприємства-боржника та його успішної виробничо-господарської діяльності;

3) наявність санатора (інвестора), який має достатньо фінансових ресурсів для фінансового оздоровлення боржника.

Згідно із законодавством мирова угода між боржником і кредиторами може бути укладена на будь-якому етапі провадження справи про банкрутство і підлягає затвердженню господарським судом. Формально затвердження мирової угоди є підставою для припинення справи про банкрутство, а визнання угоди недійсною – для відновлення провадження у справі про банкрутство.

Положення Закону про мирову угоду є досить суперечливими і неузгодженими, про що свідчить таке:

1) будучи за своїм змістом одним із інструментів санації, який рекомендується включати в план фінансового оздоровлення (ст. 18, п. 2

Закону), мирова угода водночас розглядається як альтернатива санації;

2) затвердження мирової угоди є підставою для зупинення справи про банкрутство, однак затвердження плану санації (одним із елементів якого є мирова угода) є підставою для відкриття процедури санації у процесі провадження справи про банкрутство;

3) передбачаючи можливість розірвання мирової угоди в разі її невиконання, тривалого погіршення фінансового стану боржника чи провадження ним дій, які завдають збитків правам та законним інтересам кредиторів, Закон залишає неврегульованим питання контролю за ходом виконання угоди, оскільки з дня її затвердження повноваження арбітражного керуючого припиняються;

4) передбачено, що розірвання мирової угоди щодо окремого кредитора не тягне за собою її розірвання щодо інших кредиторів, отже, залишається можливість задоволення вимог одних кредиторів в обхід інших;

5) не урегульовано питання погашення претензій дрібних кредиторів та квоти початкового погашення.

Вирішення окресленого кола проблем удосконалення економіко-правового забезпечення санації та банкрутства допоможе ефективно і повною мірою застосовувати на практиці всі елементи фінансового механізму антикризового й фінансового управління.

Санація підприємства є складним, багатоаспектним завданням, яке може вирішуватися в різних умовах та передбачати різні за кількісними та якісними параметрами дії (заходи, інструменти).

На жаль, вітчизняна практика ще далеко не повною мірою використовує можливості щодо виведення підприємств з кризового стану. Як свідчать дані Міжнародного центру перспективних досліджень, 25 % опитаних керівників підприємств не знає, яких заходів треба вживати для подолання кризового стану, а майже 4 % опитаних не збираються вдаватися до них.

Найбільш реальним та розповсюдженим інструментом є надання власниками кризового підприємства тимчасової фінансової допомоги. Цей

варіант передбачає укладання з одним чи кількома співвласниками підприємства договору позики або тимчасової поворотної фінансової допомоги, що є юридичною підставою перерахування коштів на рахунок (внесення до каси) підприємства. Цей варіант допомагає швидко (за 1-2 дні) та без втрат отримати необхідні грошові кошти. Джерелом коштів для здійснення цієї операції можуть бути тимчасово вільні обігові кошти засновників-юридичних осіб або особисті заощадження фізичних осіб.

Доцільність надання державної підтримки неплатоспроможним державним підприємствам є компетенцією Комісії з питань неплатоспроможності – постійно діючим органом при Кабінеті Міністрів України. План досудової санації цих підприємств відповідно до затвердженого Положення може передбачати фінансування окремих антикризових заходів за рахунок коштів Державного бюджету.

Слід підкреслити, що в багатьох країнах світу програми фінансового оздоровлення підприємств фінансуються за рахунок бюджету. Так, в Японії на фінансове оздоровлення підприємств, що знаходяться у процедурі банкрутства або в передбанкрутному стані виділено на 5 років 10 трильйон йен (або 200 млрд дол.). У Малазії ця цифра досягає 13 млрд дол., у Кореї – 80 млрд [3].

Крім фінансової держава може використовувати інші форми підтримки санації державних підприємств, зокрема: розміщення державного замовлення на виготовлення продукції, надання державних гарантій для отримання банківських кредитів, у т.ч. міжнародних; надання пільг або звільнення від сплати місцевих податків (зборів), прийняття нормативних актів, які мають адресний характер і ставлять у привілейоване становище окремі підприємства; надання пільг за цінами та термінами оплати послуг, що надаються державними підприємствами або підприємствами з участю держави тощо.

Список використаних джерел

1. Закон України “Про банкрутство” від 14 травня 1992 р. № 2344-ХІІ // ВВР України. – 1992, № 31. – Ст. 440.
2. Закон України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” від 21 грудня 2000 р. № 2181-ІІІ // ВВР України. – 2001. – № 10. – Ст. 44.

3. Риски в современном бизнесе / П.Г. Грабовый, С.Н. Петрова, С.И. Полтавцев и др. – М.: Аланс, 1994. – 200 с.

***Amosov O.U.* Legal providing of antifreeses financial management: state-administrative aspect.**

The state-administrative mechanisms of prevention of origin of risks of bankruptcy in activity of subjects of manage are considered. Approaches are offered in relation to perfection of procedure of sanity of state enterprises and given suggestion in relation to perfection of public policy of industrial development.

Key words: bankruptcy, sanity, antifreeses management, mechanism of state administration, enterprise-debtor, solvency.

***Амосов О.Ю.* Экономико-правовое обеспечение антикризисного финансового управления: государственно-управленческий аспект.**

Рассмотрены государственно-управленческие механизмы предотвращения возникновения рисков банкротства в деятельности субъектов ведения хозяйства. Предложены подходы относительно совершенствования процедуры санации государственных предприятий и предоставлены предложения относительно совершенствования государственной политики промышленного развития.

Ключевые слова: банкротство, санация, антикризисное управление, механизм государственного управления, предприятие-должник, платежеспособность.